

Moterys tarpukario Vilniaus bibliotekininkų, knygų mėgėjų ir bibliotekų bičiulių draugijose

HENRYKA ILGIEVIČ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas
hilgiewicz@yahoo.com

Straipsnio tikslas – apžvelgti moterų veiklą tarpukario Vilniaus bibliotekininkų, knygų mėgėjų ir bibliotekų bičiulių draugijose, tokiose kaip: Lenkijos bibliotekininkų sąjungos Vilniaus ratelis, Lenkų bibliofilų draugija, Stepono Batoro universiteto bibliotekos bičiulių draugija, Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių mokslinės pagalbos draugija, Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių vardo bibliotekos bičiulių draugija. Bus siekiama nustatyti, kokių profesijų moterys stodavo į tas draugijas, jų skaičių, veiklos pobūdį. Plačiau bus nušviesta pačių aktyviausių veikėjų – Helenos Drège, Helenos Hleb-Koszańskos, Marijos Kotwiczównos, Helenos Romer-Ochenkowskos – veikla aptariamosiose draugijose. Rengiant straipsnį remtasi archyvine ir publikuota dokumentine medžiaga, to meto spauda, lenkų autorių darbais.

Esminiai žodžiai: tarpukario Vilnius, Vilniaus bibliotekos, bibliotekininkų draugijos, bibliotekininkystė.

Įvadas

Tarpukario Vilniuje veikė įvairios draugijos, vienijančios bibliotekininkus, knygų mėgėjus ir bibliotekų bičiulius, tokios kaip: Lenkijos bibliotekininkų sąjungos Vilniaus ratelis (*Wileńskie Koło Związku Bibliotekarzy Polskich*), Lenkų bibliofilų draugija (*Towarzystwo Bibliofilów Polskich w Wilnie*), Stepono Batoro universiteto bibliotekos bičiulių draugija (*Towarzystwo Przyjaciół Biblioteki Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*), Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių mokslinės pagalbos

draugija (*Towarzystwo Pomocy Naukowej im. Eustachego i Emilii Wróblewskich*), Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių vardo bibliotekos bičiulių draugija (*Towarzystwo Przyjaciół Biblioteki im. Eustachego i Emilii Wróblewskich*).

Šių draugijų narėmis ir rėmėjomis buvo taip pat moterys, dažniausiai bibliotekininkės, knygininės, literatės, pedagogės. Pavyzdžiui, Lenkijos bibliotekininkų sąjungos Vilniaus ratelio narėmis buvo 27 moterys (bendras narių skaičius 50)¹,

1 Członkowie Koła Wileńskiego Związku Bibliotekarzy Polskich w roku 1930, VUB, RS, f. 47–A427/.

Stepono Batoro universiteto bibliotekos bičiulių draugijos narėmis – 4 moterys (bendras narių skaičius 38)², Lenkų bibliofilų draugijos narėmis – 3 moterys (bendras narių skaičius 56)³, Eustachijaus ir Emilijos Vrublewskich vardo bibliotekos

bičiulių draugijos narėmis 25 moterys (bendras narių skaičius 146)⁴. Kaip matome, daugiausia moterų savo narių tarpe turėjo Lenkijos bibliotekininkų sąjungos Vilniaus ratelis ir Eustachijaus ir Emilijos Vrublewskich vardo bibliotekos bičiulių draugija, mažiausia – Lenkų bibliofilų ir Stepono Batoro universiteto bibliotekos bičiulių draugijos.

Tapusios draugijų narėmis vienos moterys apsiribodavo nario mokesčio mokėjimu ir dalyvavimu draugijų organizuojamuose renginiuose, kitos pačios paruošdavo ir skaitydavo pranešimus, prisidėdavo organizuojant draugijų susirinkimus, parodas, reikšmingų istorinių įvykių ir nusipelnusių bibliotekininkų, knygų mėgėjų atminimui skirtus renginius, rašydavo straipsnius spaudai, dovanodavo draugijų remiamoms bibliotekoms vertingas knygas, dokumentus, muziejinius daiktus iš savo kolekcijų ir skatindavo tą daryti kitus asmenis.

Aktyviausios draugijų veikėjos

Viena iš aktyviausių minimų draugijų veikėjų buvo Vilniaus universiteto bibliotekos, vėliau – Valstybinės Eustachijaus ir Emilijos Vrublewskich bibliotekos darbuotoja Helena Drėgė (1888–1956). Ji gimė Kolos mieste, tuometinėje Kališo gubernijoje protestantų inteligentų šeimoje. Mokėsi privačioje mergaičių gimnazijoje ir dekoratyvinio meno mokykloje Varšuvoje, studijavo bibliotekininkystę Berlyne.

1. 19; Sprawozdanie z 5 lat działalności Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich pod przewodnictwem Dra Stefana Rygla, Wilno 1929, VUB, RS, f. 47-783/5, l. 1-4; Sprawozdanie z 6 lat działalności Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich pod przewodnictwem Dra Stefana Rygla, Wilno 1930, VUB, RS, f. 47-31/8, l. 1-3; Sprawozdanie Zarządu Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich przedłożone Dorocznemu Walnemu Zebraniu w dniu 15 stycznia 1931 roku, VUB, RS, f. 47-31/8, l. 4-5; Sprawozdanie Zarządu Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich przedłożone Dorocznemu Walnemu Zebraniu w dniu 21 stycznia 1932 r., VUB, RS, f. 47-31/8, l. 8-9.
2. Protokół Walnego Zebrania Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki Publicznej Uniwersyteckiej, odbytego w lokalu Biblioteki Publicznej Uniwersyteckiej 6 marca 1926 r., VUB, RS, f. 47-716, l. 17-23; Protokół walnego zebrania członków Towarzystwa Przyjaciół Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej w Wilnie, odbytego dnia 11 maja 1931 r. w gmachu Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej, VUB, RS, f. 47-716, l. 33-34; Protokół walnego zebrania członków Towarzystwa Przyjaciół Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej w Wilnie, odbytego dnia 27 maja 1935 r. w gmachu Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej, VUB, RS, f. 47-716, l. 36-37; Sprawozdanie Zarządu Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie za czas od 27.V.1935 do 26.VI. 1936, VUB, RS, f. 47-712/1, l. 27; Spis członków Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie, 1936, VUB, RS, f. 47-712/1.
3. Wykaz członków Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Wilnie na dzień 1 III 1927 r., LMAVB, RS, f. 75-24/2, l. 95; Lista członków Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Wilnie w latach 1934-1935, LMAVB, RS, f. 75-24/2, l. 53; Lista członków Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Wilnie, Wilno, dn. 22 III 1937, LMAVB, RS, f. 75-24/2, l. 21-22; Arkusz ewidencyjny Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Wilnie, LCVA, f. 53, ap. 23, b. 1839, l. 1-2.

4. Lista członków Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki im. Wróblewskich w Wilnie, LMAVB, RS, f. 75-21, l. 118-120; Deklaracje członkowskie [Towarzystwo Przyjaciół Biblioteki im. Wróblewskich w Wilnie], LMAVB, RS, f. 75-15/6, l. 333-385.

Po studijų dirbo Varšuvos bibliotekose, kartu gilino žinias lankydamą kaip laisva klausytoja paskaitas Varšuvos universitete. 1920 m. persikėlė į Vilnių, dirbo Vilniaus universiteto bibliotekoje Specialiųjų fondų skyriuje, nuo 1928 m. vadovavo Grafikos skyriui, kuriame buvo sukaupti piešiniai, graviūros, litografijos, albumai, fotografijos⁵.

Nuo 1929 m. sausio 1 d. Drėge perėjo dirbti į Valstybinę Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių biblioteką, kur jai buvo patikėtos Specialiųjų fondų skyriaus vedėjos pareigos. Buvęs šios bibliotekos direktorius Stefanus Burhardtas vėliau ją prisiminė kaip inteligentišką, labai atsidavusią darbui, aukštos kvalifikacijos darbuotoją⁶.

Vilniuje H. Drėge taip pat pasireiškė kaip aktyvi visuomenės veikėja. Pasinaudodama Varšuvoje įgyta patirtimi 1923 m. inicijavo Lenkijos bibliotekininkų sąjungos Vilniaus ratelio įkūrimą. Ratelis turėjo tikslą kelti bibliotekininkų kvalifikaciją, skleisti visuomenėje žinias apie bibliotekas ir bibliotekininkystę, globoti mažesnes bibliotekas, padėti Vilniaus bibliotekininkams užmegzti ir palaikyti ryšius su biblioteki-

ninkų rateliais bei panašaus pobūdžio organizacijomis kituose miestuose⁷. H. Drėge aktyviai dalyvavo ratelio veikloje, buvo valdybos nare, sekretore, rengė parodas, atstovavo ratelį Lenkijos bibliotekininkų suvažiavimuose, 1932 m. padėjo organizuoti III Lenkijos bibliotekininkų suvažiavimą Vilniuje, vėliau bibliotekininkų kvalifikacijos kėlimo kursų⁸.

1926 m. H. Drėge kartu su kitais knygų mėgėjais įsteigė Lenkų bibliofilų draugiją Vilniuje. Draugija buvo įregistruota 1926 m. balandžio 26 d. Ji turėjo tikslą ugdyti visuomenėje meilę knygai, ypač retai arba dailiai išleisti, skatinti leidėjus kelti naujai leidžiamų knygų estetinį lygį. Draugija galėjo leisti savo leidinius, rengti paskaitas, parodas, konkursus ir aukcionus, turėti nuosavą biblioteką, keistis informacija ir leidiniais su kitomis draugijomis⁹. H. Drėge pirmajame šios draugijos narių susirinkime, vykusiam 1926 m. birželio 19 d., buvo išrinkta valdybos nare ir apsiėmė eiti sekretores pareigas¹⁰. Ypač atsakingas

- 5 Burhardt, S. Drėge Helena Julia (12.VIII.1888 Koło – 3.III.1956 Świder k. Warszawy). *Słownik pracowników książki polskiej*, red. I. Treidel, Warszawa, Łódź: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1972, p. 181; Gołda, A. Helena Drėge (1888–1956): przyczynek do dziejów bibliotekarstwa dwudziestolecia międzywojennego. *O etosie książki: studia z dziejów bibliotek i kultury czytelniczej*, red. T. Wilson. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2017, p. 223–228; Brensztejn, M. Zbiory rycin i nut Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej w Wilnie. *Ateneum Wileńskie*, 1933, t. 8, p. 321–325.
- 6 Burhardt, S. Pamięci Heleny Drėge. *Przegląd Biblioteczny*, 1956, t. 24, p. 338.

- 7 Pięciolecie Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich (Zarys działalności). *Przegląd Biblioteczny*, 1928, t. 2, p. 90; Burhardt, S. Wileńskie Koło Związku Bibliotekarzy Polskich. *Biblioteki wileńskie*, praca zbiorowa pod red. A. Łysakowskiego. Wilno: [s. n.], 1932, p. 187–188.
- 8 III Zjazd Bibliotekarzy Polskich. *Ateneum Wileńskie*, 1933, t. 8, p. 424–425; Gołda, A. *Helena Drėge (1888–1956)*..., p. 23–236.
- 9 Statut Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Wilnie, LMAVB, RS, f. 75–147, l. 2–4; Andrysiak, E. *Towarzystwo Bibliofilów Polskich w Wilnie, 1926–1939*. Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2007.
- 10 Protokół 1-go Walnego Zgromadzenia Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Wilnie, które odbyło się w dn. 19 czerwca 1926 roku o godz. 6.30 wieczoru w Bibliotece Publicznej i Uniwersyteckiej w Wilnie, LMAVB RS, f. 75–146, l. 1–2.

vaidmuo jai teko 1934–1937 m., kai dėl pasaulinės krizės ir kitų priežasčių dalis narių pasitraukė iš draugijos, o jos kultūrinė ir šviečiamoji veikla apmirė. Nevyko susirinkimai su pranešimais, nebuvo organizuojamas muziejų, bibliotekų ir parodų lankymas. Tik retkarčiais draugijos atstovai dalyvaudavo Vilniaus universiteto Dailės fakulteto rengiamose parodose ir proginiuose renginiuose.

Padėtį sunkino ir tai, kad tuometinis draugijos pirmininkas Ludwikas Chomińskis tuo metu buvo užsiėmęs bankrutuojančios savo spaustuvės „Lux“ gelbėjimu ir negalėjo skirti reikiamo dėmesio draugijos reikalams. 1935 m. L. Chomińskio spaustuvė bankrutavo ir jis išvyko į gimtuosius Alšėnus¹¹. Tuo sunkiu laiku einamuosius draugijos reikalus tvarkė išdininkas Tomaszas Nawojksis ir sekretorė H. Drėge. Ji atsakinėjo į laiškus, palaikė ryšius su kitomis organizacijomis ir redakcijomis¹². Tiktai 1938 m. pradžioje Lenkų bibliofilų draugija suaktyvino veiklą. 1938 m. kovo 30 d. įvykusiame visuotiniame draugijos narių susirinkime buvo išrinkta nauja valdyba. H. Drėge jos pačios prašymu buvo atleista nuo sekretorės pareigų, kadangi ji tuo metu įsijungė į dar vienos organizacijos – Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių vardo bibliotekos bičiulių draugijos vei-

klą, tapo šios draugijos valdybos nare ir sekretore¹³.

Kita aktyvi bibliotekininkė visuomenininkė buvo Helena Hleb-Koszańska (1903–1983). Ji gimė Rusijoje, Borisovkos mieste Kursko srityje, kur jos tėvas tarnavo miškų žinyboje. Mokslus Helena pradėjo Maskvoje, 1919–1920 m. tęsė Umanėje (ukr. Умань – miestas Ukrainoje, Čerkasų srityje). 1921 m. Hleb-Koszańskų šeima persikėlė į Vilnių. Čia Helena baigė vidurinius mokslus Elizos Orzeszkowos vardo gimnazijoje ir 1922 m. įstojo į Vilniaus Stepono Batoro universiteto Humanitarinį fakultetą. Studijavo lenkų kalbą ir literatūrą. Kartu lankė Vilniaus konservatorijos fortepijono klasę. Baigusi studijas 1928 m. pradėjo dirbti Vilniaus universiteto bibliotekoje¹⁴. 1929 m. spalio 19 d. Stepono Batoro universitete apsigynė daktaro darbą

11 *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 6: *Książka i prasa na Ziemi Wileńskiej, drukarnie, wydawnictwa, księgarnie, biblioteki, czasopisma XVI w. – 1945 r.*, opracował M. Jackiewicz. Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej, 2008, p. 81–82.

12 Do Redakcji „Nauki Polskiej” w Warszawie, Pałac Staszycza (Pismo sekretarki H. Drėge o stanie Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Wilnie), Wilno, 22 marca 1937 r., LMAVB, RS, f. 75–24/4, l. 358.

13 Protokół posiedzenia Zarządu Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Wilnie z dn. 3.III.1938 r., LMAVB, RS, f. 75–24/1, l. 24; Arkusz ewidencyjny Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Wilnie, LCVA, f. 53, ap. 23, l. 1–2; Lista członków założycieli Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki im. Wróblewskich w Wilnie, LCVA, f. 285, ap. 1, b. 9, l. 3; Lista członków Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki im. Wróblewskich w Wilnie, LMAVB, RS, f. 75–15/6, l. 333–385; Pismo Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki im. Wróblewskich do Pana Starosty Grodzkiego w Wilnie, Wilno, dn. 12 marca 1937 r. LCVA, f. 53, ap. 23, b. 1591, l. 29; Pismo Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki im. Wróblewskich do Starostwa Grodzkiego w Wilnie, Wilno, dn. 13 maja 1939 r. LMAVB, RS, f. 75–21, l. 80–82.

14 Sadowska, J. Helena Hleb-Koszańska – bibliotekarz, bibliograf, dyrektor Instytutu Bibliograficznego. *Helena Hleb-Koszańska bibliotekarz i bibliograf: Materiały z Sesji Jubileuszowej w 100. rocznicę urodzin, Warszawa, 10 czerwca 2003*, red. A. Konopka. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2003, p. 17 (Prace Instytutu Bibliograficznego; Nr. 41); *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 6 ..., p. 143.

apie XIX a. pirmos pusės lenkų rašytojo, publicisto ir literatūros kritiko Michała Grabowskio kūrybą¹⁵.

1931 m. H. Hleb-Koszańska išlaikė valstybinę bibliotekininkystės egzaminą, po to pusę metų praleido Leningrade, kur dirbo Bibliotekų turto gražinimo komisijoje, turėjusioje tikslą susigražinti knygas ir rankraščius išvežtus į Rusiją¹⁶. Sugrįžusi į Vilnių ji buvo paskirta Vilniaus universiteto bibliotekos Knygų skyriaus vedėja. Pagrindiniu jos rūpesčiu tapo istoriko, buvusio Vilniaus universiteto profesoriaus Joachimo Lelevelio (Joachim Lelewel, 1786–1861) rinkinių tvarkymas. Mirusio išėvijoje Lelevelio turėtos knygos, žurnalai, istoriniai dokumentai ir žemėlapiai buvo saugomi lenkų išėvių mokyklos bibliotekoje Paryžiuje, nuo 1874 m. Kurniko bibliotekoje (*Biblioteka Kórnicka*) Lenkijoje. 1926 m. Lelevelio rinkiniai perduoti Vilniaus universiteto bibliotekai, kur jiems buvo išskirta atskira salė¹⁷.

1936 m. Vilniaus universiteto bibliotekoje buvo įkurtas Lelevelio dokumentikos centras (*Ośrodek Dokumentacji Joachima Lelewela*), kuriame pradėti kaupti bibliografiniai duomenis apie Lelevelį, publikacijos apie jį ir duomenis apie jo turėtus

knygų bei visus kitus rinkinius. Centro vedėja paskirta H. Hleb-Koszańska. 1937 m. gavusi Lenkijos kultūros fondo finansinę paramą ji lankėsi Prancūzijoje, Belgijoje ir Anglijoje, domėjosi tenykščių bibliotekų darbo organizavimu ir kartu ieškojo dar nežinomų dokumentų ir publikacijų apie Lelevelį, įsigijo ir atvežė į Vilnių nemažai literatūros, archyvinės ir ikonografinės medžiagos¹⁸.

H. Hleb-Koszańska buvo Lenkijos bibliotekininkų sąjungos Vilniaus ratelio ir Stepono Batoro universiteto bibliotekos bičiulių draugijos narė. 1935 m. buvo išrinkta į Stepono Batoro universiteto bibliotekos bičiulių draugijos valdybą. Jai patikėtos sekretorės pareigos. Kartu su draugijos pirmininku Marianu Bröel-Plateriu ir kitais valdybos nariais Hleb-Koszanska stengėsi pritraukti naujus narius ir pagyventi pasaulinės ekonominės krizės metu nusilpusią draugijos veiklą. Draugijos nariai rinko lėšas ir skirdavo jas knygų ir reikalingos Vilniaus universiteto bibliotekai įrangos pirkimui, patys dovanavo bibliotekai knygas ir rankraščius ir skatino tą daryti kitus vertingų rinkinių savininkus, kartu su bibliotekos darbuotojais bei bibliofilais organizavo parodas, iškilmingus vakarus ir kitus renginius¹⁹. Hleb-Koszańska spaudos puslapiuose

15 Hleb-Koszańska, H. *Źródła sądów w rozprawie Michała Grabowskiego „O nowej literaturze francuskiej”*, Wilno, 1929 (Biblioteka Prac Polonistycznych. Wydawnictwo Koła Polonistów Słuchaczów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie; Nr 2).

16 Czerniatowicz, J. *Z wileńskich czasów Heleny Hleb-Koszańskiej*. Warszawa, 1988, p. 11–14 (*Odbitka z Rocznika Biblioteki Narodowej*, t. 20).

17 Ambros, M. *Księgozbiór Lelewela w Uniwersyteckiej Bibliotece Publicznej w Wilnie. Ateneum Wileńskie*, 1933, t. 8, p. 328–333; *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto turtais istorijos skersvejuose (XVI–XXI amžiai): Kolektyvinė monografija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016 m., p. 403–407.

18 Czerniatowicz, J. *Z wileńskich czasów Heleny Hleb-Koszańskiej ...*, p. 16–20.

19 Protokół walnego zebrania członków Towarzystwa Przyjaciół Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej w Wilnie, odbytego dnia 27 maja 1935 r. w gmachu Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej, VUB, RS, f. 47–716, l. 36–37; Protokół V (XVI) posiedzenia Zarządu Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie w dn. 27 maja 1935 r., VUB, RS, f. 47–716, l. 37; Towarzystwo Przyjaciół Biblioteki Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie do Pana Starosty Grodz-

informavo skaitytojus apie bibliotekininkų ir bibliofilų draugijų veiklą, jų organizuotus kultūros renginius²⁰.

Paminėtina taip pat Lenkų bibliotekininkų sąjungos Vilniaus ratelio ir Stepono Batoro universiteto bibliotekos bičiulių draugijos veikli narė Marija Kotwiczówna (1897–1978). Ji gimė 1897 m. kovo 25 d. Vitebske. Jos tėvas Peterburgo universiteto absolventas, Tolimųjų Rytų kalbų žinovas Władysławas Kotwiczius tada dirbo Rusijos finansų ministerijos Rytų sekcijos kanceliarijoje. 1900 m. jis apsigynė habilitacinį darbą ir tapo Peterburgo universiteto docentu, vėliau to paties universiteto profesoriumi. Marija baigė Peterburge privačią mergaičių gimnaziją ir dvejų metų bibliotekininkystės kursų prie Peterburgo viešosios bibliotekos, po jų baigimo 1920–1923 m. dirbo Rytų instituto bibliotekoje. 1923 m. rudenį profesorius Kotwiczius su dukra (jo žmona mirė 1902 m.) po ilgų pastangų apleido Sovietų Rusiją ir atvyko į Lenkiją. Apsigyveno Lvove, įsidarbino tenykščiame universitete, kur jam buvo patikėta Tolimųjų Rytų filologijos katedra²¹.

1924 m. M. Kotwiczówna pradėjo dirbti Vilniaus universiteto bibliotekoje ir aktyviai įsijungė į visuomeninę veiklą²². 1930 m. buvo

išrinkta į Lenkų bibliotekininkų sąjungos Vilniaus ratelio valdybą, ėjo išdininės, vėliau sekretorės pareigas, prisidėjo prie III visuotinio Lenkijos bibliotekininkų suvažiavimo Vilniuje suorganizavimo (suvažiavimas vyko 1932 m. birželio 26–28 d.). Rašė ir siuntė straipsnius į Varšuvoje leidžiamą žurnalą „Przegląd Biblioteczny“ (Bibliotekų apžvalga)²³.

Dar viena knygų mėgėja, literatė, publicistė Helena Romer-Ochenkowska (1875–1945) aktyviai veikė Eustachijaus ir Emilijos Vrublewskich mokslinės pagalbos, taip pat Eustachijaus ir Emilijos Vrublewskich vardo bibliotekos bičiulių draugijose. Ji gimė Vilniuje, dvarininko, dailininko Alfredo ir Wandos Römerių šeimoje. Vaikystę praleido gimtajame Karolinavo dvare. Mokėsi privačiame mergaičių pensione Krokuvoje, kuri baigusi 1895 m. sugrįžo į Karolinavą ir užsiėmė šviečiamąja veikla. 1904 m. ištėkėjo už meno istoriko ir muziejininko Henryko Ochenkowskio, tačiau jų bendras gyvenimas nenusisėkė²⁴. Išsiskyrusi su vyru (oficialiai skyrybos nie-

Odpowiedź na kwestionariusz Nr. 1 Wydziału Nauki Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 9. XII. 1924 r., Wilno, dn. 23. XII. 1924 r., VUB, RS, f. 47–A307, l. 49–50; Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie za rok 1924/1925, VUB, RS, f. 47–A308, l. 5; Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie za rok 1925/1926, VUB, RS, f. 47–A309, l. 51–71.

kiego w Wilnie, Wilno, 23 kwietnia 1936 r., LCVA, f. 53, ap. 23, b. 2516, l. 3; Sprawozdanie Zarządu Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie za czas od 27.V.1935 do 26.VI.1936, VUB, RS, f. 47–712/1, l. 27.

20 Helena Hleb-Koszańska *bibliotekarz i bibliograf...*, p. 76–92.

21 Kotwiczówna Maria (25.III.1897 Witebsk – 22.II 1978 Kraków), bibliotekarka, bibliograf. *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement*, pod red. I. Treichel. Warszawa: Wydawnictwo SBB, 1986, p. 105; Kijas, A. *Polacy w Rosji od XVII wieku do 1917 roku: Słownik biograficzny*, Poznań: Instytut Wydawniczy Pax, Wydawnictwo Poznańskie, 2000, p. 166–167.

22 Biblioteka Publiczna i Uniwersytecka w Wilnie.

23 Sprawozdanie Zarządu Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich, przedłożone Dorocznemu Walnemu Zebraniu w dniu 15 stycznia 1931 roku, VUB, RS, f. 47–31/8, l. 5–6; III Zjazd Bibliotekarzy Polskich. *Ateneum Wileńskie*, 1933, t. 8, p. 424–425; M. K. [Maria Kotwiczówna]. Kurs bibliotekarski w Wilnie. *Przegląd Biblioteczny*, 1927, t. 1, p. 179–180; Burhardt, S. Z działalności Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich. *Ateneum Wileńskie*, 1933, t. 8, p. 414–416.

24 Biernacki, A. Romer-Ochenkowska Helena, *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław i in., 1988/1989, t. 31, p. 161–162.

kada nebuvo apiformintos) išvyko gilinti žinias į Prancūziją, studijavo aukštojoje socialinių mokslų mokykloje (*Ecole des Hautes Science Sociales*), kurią baigė 1909 m.²⁵

Grįžusi po studijų iš užsienio H. Romer-Ochenkowska apsigyveno Vilniuje, užsiėmė literatūrine, publicistine ir švietėjiška veikla. Pirmojo pasaulinio karo metus ji praleido Karolinave, Vilniuje ir Varšuvoje. Būdama Vilniuje ji dėstė Lenkijos istoriją ir lenkų kalbą suaugusiųjų kursuose ir Adomo Mickevičiaus vardo liaudies universitete, išvykusi į Varšuvą siuntė mokyklinius vadovėlius Vilniaus mokykloms, reiškėsi lenkų spaudoje. 1917 m. rudenį sugrįžusi į Karolinavą organizavo pagalbą karo nuskurdintiems vietos gyventojams, rūpinuosi jų švietimu²⁶.

Nuo 1920 m. H. Romer-Ochenkowska gyveno Vilniuje, dirbo laikraščių redakcijoje, parašė ir išleido daug prozos ir dramos kūrinių. Dalyvavo Vilniaus visuomeninių organizacijų ir draugijų veikloje. 1926 m. buvo išrinkta į Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių mokslinės pagalbos draugijos komitetą²⁷. Ši draugija buvo įkurta 1922 m. vietoj savo veiklos jau nebetęsusios Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių bibliotekos draugijos (veikė 1912–1922 m.). Draugija turėjo užduotį atidaryti Eustachijaus ir

Emilijos Vrublevskių vardo biblioteką²⁸. Tačiau visuomeninei draugijai karo nuskurdintame krašte sunku buvo surinkti reikiamas tam lėšas, todėl Vrublevskių mokslinės pagalbos draugijos komitetas, vykdydamas 1925 m. liepos 3 d. mirusio Tado Vrublevskio valią, 1926 m. vasario 1 d. pasirašė sutartį su Lenkijos religinių tikėjimų ir viešojo švietimo ministerija dėl bibliotekos fondų perdavimo valstybei²⁹.

Įkūrus Valstybinę Vrublevskių biblioteką Vrublevskių mokslinės pagalbos draugija nebuvo paleista ir toliau tęsė darbą, glaudžiai bendradarbiaudama su bibliotekos vadovybe. Už draugijos lėšas įsigyta daug vertingų spaudinių, rankraščių ir muziejinių daiktų, tarp jų Liudviko Abramowicziaus kolekciją, kuri, papildyta naujai įsigytais muziejiniais daiktais, davė pradžią taip vadinamam Vilniaus ikonografijos muziejui. 1931 m. šis muziejus iš esmės buvo įrengtas. Vėlesniais metais draugijos komitetas skirdavo lėšas naujiems eksponatams įsigyti ir tvarkyti³⁰.

1937 m. H. Romer-Ochenkowska tapo dar vienos, naujai įkurtos Vrublevskių bib-

25 Odpis dyplomu szkoły Ecole des Hautes Science Sociales, wydany Helenie Romer-Ochenkowskiej 8 czerwca 1909 r., LMAVB, RS, f. 138–2212, l. 1.

26 Romer-Ochenkowska, H. Wojna – Karolinów – Ziemia Wileńska. Wspomnienia o I wojnie światowej LMAVB, RS, f. 138–2199, l. 1–34; Biernacki, A. Romer-Ochenkowska Helena ..., p. 161–162.

27 Do Starostwa Grodzkiego [Dane o składzie osobowym Komitetu Towarzystwo Pomocy Naukowej im. Eustachego i Emilii Wróblewskich], LCVA, f. 53, ap. 23, b. 1515, l. 1, 4, 6, 8, 10, 11, 12, 27, 30, 31, 32.

28 Statut Towarzystwa Pomocy Naukowej Imienia Eustachego i Emilii Wróblewskich, Wilno 1922, LCVA, f. 53, ap. 23, b. 1591, l. 2–4.

29 Umowa podpisana pomiędzy Stefanem Dembym, działającym w imieniu Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego na mocy zlecenia Ministra WR i OP Pana Stanisława Grabskiego a Komitetem Towarzystwa Pomocy Naukowej im. Eustachego i Emilii Wróblewskich, istniejącego na mocy Statutu, zatwierdzonego przez Delegata Rządu dla Ziemi Wileńskiej w dn. 19-ym sierpnia 1922 roku, Wilno, dn. 1 lutego 1926 r., LMAVB, RS, f. 75, b. 22/2, l. 106–109.

30 Ilgiewicz, H. *Biblioteka Państwowa im. Eustachego i Emilii Wróblewskich w Wilnie (1912–1939) oraz towarzystwa ją popierające*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2015, p. 35–37.

liotekos bičiulių draugijos nare. Draugija, kaip sako jos pavadinimas, turėjo tikslą remti Valstybinę Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių vardo bibliotekos raidą, skatinti visuomenės susidomėjimą bibliotekos darbu, rinkti lėšas jos reikmėms, ypač leidybai ir mokslo tyrinėjimams³¹. Įkurta 1936 m. pabaigoje, draugija, aktyvaus pirmininko kunigo Franciszeko Tyczkowskio vadovaujama, per nepilnus tris metus pritraukė nemažai narių (iš viso jų buvo 145) ir išvystė plačią veiklą. Norėdama surinkti kuo daugiau lėšų bibliotekos reikmėms draugijos valdyba siuntinėjo laiškus įstaigoms, organizacijoms, bankams ir privatiems asmenims, informuodama juos apie draugijos tikslus ir prašydama paremti jos veiklą finansiškai³².

Draugijos nariai ne tik rinko ir dovanojo Vrublevskių bibliotekai pinigines lėšas, bet ir knygas, rankraščius, meno kūrinius, muziejinius daiktus. Taip pat skatino tą daryti kitas įstaigas bei privačius asmenis. Tarpe dovanotojų buvo ir H. Romer-Ochenkowska. 1935 m. ji padovanojo Valstybinei Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių bibliotekai XIX a. pirmos pusės albumą, 19 Alfredo

Römerio eskizų, Eugenijaus Kazimierzowskio piešinių, 8 grafikos kūrinius ir 8 fotografijas. Padovanoti meno kūriniai buvo priskirti prie Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių mokslinės pagalbos draugijos depozito³³. Vertingus meno kūrinius bibliotekai dovanojo ir kiti Römerių giminės atstovai. Römerių dovanoti meno kūriniai bibliotekoje buvo saugomi kaip atskiras Römerių depozitas. 1937 m. pradžioje jį sudarė 388 muziejiniai vienetai: 1 aliejinis paveikslas, 243 akvarelės, 1 pastelė, 1 tempera, 3 dramblio kaulo miniatiūros, 26 piešiniai, 57 graviūros, 20 fotografijų, 3 fotografijų albumai, 9 raižiniai ir medalionai, 15 senovinių baldų. 1937 m. lapkrityje Römerių depozitą papildė Mykolo Römerio dovanota numizmatų kolekcija³⁴.

Be to, 1937 m. birželio 17 d. H. Romer-Ochenkowska surašė dovanojimo aktą, kuriame nurodė visus esančius jos bute vertingus meno požiūriu daiktus po jos mirties perduoti neatlyginamai Valstybinei E. ir E. Vrublevskių vardo bibliotekai. Pridėtame prie rašto sąrašė išvardinti 118 daiktai (aliejiniai paveikslai, pastelės, piešiniai, medalionai, biustai, senoviniai baldai)³⁵.

Visos Vilniaus bibliotekas remiančios draugijos buvo likviduotos Antrojo pasaulinio karo metais. Sunkioje padėtyje

31 Statut Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki im. Wróblewskich w Wilnie, LCVA, f. 53, ap. 23, b. 1591, l. 9–12, § 2, 3.

32 Księga kasowa Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki im. Wróblewskich, LCVA, f. 285, ap. 1, b. 14; Sprawozdanie z działalności Zarządu Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki im. Wróblewskich w Wilnie za okres czasu od listopada 1936 r. do 31 grudnia 1937 r., LCVA, f. 285, ap. 1, b. 11, l. 4; Protokół 8-go posiedzenia Zarządu Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki im. Wróblewskich w Wilnie z dn. 21 października 1938 r., LCVA, f. 285, ap. 1, b. 12, l. 8; Protokół 9-go posiedzenia Zarządu Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki im. Wróblewskich w Wilnie z dn. 27 lutego 1939 r., LCVA, f. 285, ap. 1, b. 12, l. 9.

33 Dary p. Heleny Romer-Ochenkowskiej do depozytu Towarzystwa Pomocy Naukowej im. Wróblewskich z dn. 7 września 1935 r. dla Biblioteki im. Wróblewskich, LMAVB, RS, f. 75–138, l. 41.

34 Posiedzenie Komitetu Pomocy Naukowej im. Wróblewskich w Wilnie dn. 19 stycznia 1937 r., LMAVB, RS, f. 75–22/2, l. 158; Uwagi do tablicy statystycznej zbiorów Biblioteki Państwowej im. Wróblewskich w Wilnie za rok 1937, LMAVB, RS, f. 75–13/4, l. 325.

35 Do kierownictwa Biblioteki Państwowej im. Wróblewskich w Wilnie [Spis darów H. Romer-Ochenkowskiej], Wilno, dn. 17 czerwca 1937 r., LMAVB, RS, f. 75–245.

atsidūrė ir pačios šių draugijų veikėjos. H. Hleb-Koszańska 1939 m. gruodžio mėnesį prarado darbą Vilniaus universiteto bibliotekoje ir buvo priversta imtis visokių atsiktinių darbų. Nežiūrint į sunkumus tęsė visuomeninę veiklą, dėstė slaptuose bibliotekininkų kursuose³⁶. M. Kotwiczówna Vilniaus universiteto bibliotekoje dirbo iki 1942 m. gegužės 5 d., kada buvo atleista dėl etatų mažinimo. Iki karo pabaigos gyveno su tėvu Juodšiliuose netoli Vilniaus. 1944 m. spalio 3 dieną prof. Kotwiczius mirė ir buvo palaiduotas Rusų kapinėse³⁷.

H. Drėge pirmisiais karo metais išlaikė darbo vietą Vrublevskių bibliotekoje, nors ir buvo nustumiama į vis žemesnes pareigas. 1941 m. pavasarį jai buvo pavesta tvarkyti Vilniaus mokslo bičiulių draugijos bibliotekos knygas, atitekusias Lietuvos TSR mokslų akademijos bibliotekai. Vokiečių okupacijos metais ji liko be darbo, pragyvenimui užsidirbdavo privačiai mokydama užsienio kalbų. Sunkiausiais momentais buvusioms bibliotekininkėms pagelbėdavo veikiantis pagrindyje Lenkijos bibliotekininkų sąjungos Vilniaus ratelis. Jo nariai, kurie turėjo darbą, dalį atliginimo skirdavo likusiems be darbo ir pragyvenimo šaltinių kolegoms³⁸.

Pasibaigus karui H. Heb-Koszańska, H. Drėge, M. Kotwiczówna išvyko į Lenkiją, kur tęsė profesinę ir visuomeninę veiklą.

36 Sadowska, J. Helena Hleb-Koszańska ..., p. 8–18.

37 Vilniaus universiteto tarnautojos Marijos Kotvičaitės ankieta, 1940 m. gruodžio 3 d., LCVA, f. R-856, ap. 1, b. 86, l. 61–62; Vilniaus universitetas, tarnautojos [Marijos Kotvičaitės] asmens liudijimas, Vilnius, 1941 m. birželio 12 d., l. 1; Vilniaus universiteto rektorius M. Biržiška Marijai Kotvičaitėi (nuorašas Vilniaus Universiteto direktoriui), Vilnius, 1942 m. gegužės mėn. 5 d., l. 5.

38 Burhardt, S. Pamięci Heleny Drėge. *Przegląd Biblioteczny*, 1956, t. 24, p. 338; A. Golda, *Helena Drėge (1888–1956)*..., p. 229–241

Jų pavyzdžiu pasiekė nebejauna ir ligos palaužta H. Romer-Ochenkowska, kuri išvykusi į Lenkiją apsigyveno Torunėje ir ten 1947 m. kovo 26 d. mirė³⁹.

Apibendrinimas

Tarpukario Vilniaus draugijose, vienijančiose bibliotekininkus, knygų mėgėjus ir bibliotekų bičiulius veikė nemažai moterų. Daugiausia tai buvo bibliotekininkės, knyginkės, literatės, pedagogės. Aktyviausios iš jų, tokios, kaip: Helena Drėge, Helena Hleb-Koszańska, Marija Kotwiczówna, Helena Romer-Ochenkowska buvo renkamos į draugijų valdybas, dalyvavo organizuojant jų veiklą, ugdė visuomenėje meilę knygoms, prisidėjo prie bibliotekų plėtros ir jų fondų turtinimo. Jų gyvenimo pavyzdžiai rodo kintanti XX a. pirmoje pusėje moters mentalitetą ir padėtį visuomenėje. Jos nesitenkino tradiciniu žmonos ir motinos vaidmeniu, siekė įsigyti išsilavinimą bei jų poreikius atitinkančią inteligentišką profesiją. Iki pirmojo pasaulinio karo tą padaryti galėjo moterys, kurios įstengė išvykti studijuoti į užsienį arba turėjo galimybę lankyti specialius kursus Peterburge ir kituose Rusijos imperijos miestuose. Aukštasis išsilavinimas Vilniaus regiono merginoms tapo žymiai lengviau pasiekiamas po pirmojo pasaulinio karo išplėtus mergaičių ir mišrių (koedukacinių) gimnazijų tinklą, kurias baigus galima buvo stoti į aukštąsias mokyklas. Dažnai jos pasirinkdavo studijas Vilniaus Stepono Batoro universiteto Humanitariniame fakultete, o po jų baigimo darbą bibliotekose, nors kukliai apmokamą, bet aukštai vertinamą dėl jo visuomenės ir kultūrinės svarbos.

39 Biernacki, A. Romer-Ochenkowska Helena ..., p. 662.

Literatūra ir šaltiniai

Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto turtai istorijos skersvėjose (XVI–XXI amžiai): Kolektyvinė monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016.

Ambros, M. Księgozbiór Lelewela w Uniwersyteckiej Bibliotece Publicznej w Wilnie. *Ateneum Wileńskie*, 1933, t. 8, p. 328–333.

Andrysiak, E. *Towarzystwo Bibliofilów Polskich w Wilnie, 1926–1939.* Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2007.

Arkusz ewidencyjny Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Wilnie, LCVA, f. 53, ap. 23, b. 1839, l. 1–2.

Biblioteka Publiczna i Uniwersytecka w Wilnie. Odpowiedź na kwestionariusz Nr. 1 Wydziału Nauki Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 9. XII. 1924 r., Wilno, dn. 23. XII. 1924 r., VUB, RS, f. 47–A307, l. 49–50.

Biernacki, A. Romer-Ochenkowska Helena, *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław i in., 1988/1989, t. 31, p. 161–162.

Brensztejn, M. Zbiory rycin i nut Uniwersytec-

kiej Biblioteki Publicznej w Wilnie. *Ateneum Wileńskie*, 1933, t. 8, p. 321–325.

Burhardt, S. Drège Helena Julia (12. VIII.1888 Koło – 3.III.1956 Świdar k. Warszawy). *Słownik pracowników książki polskiej*, red. I. Treidel, Warszawa, Łódź: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1972, p. 181.

Burhardt, S. Pamięci Heleny Drège. *Przegląd Biblioteczny*, 1956, t. 24, p. 338.

Burhardt, S. Wileńskie Koło Związku Bibliotekarzy Polskich. *Biblioteki wileńskie*, praca zbiorowa pod red. A. Lysakowskiego. Wilno: [s. n.], 1932, p. 187–188.

Burhardt, S. Z działalności Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich. *Ateneum Wileńskie*, 1933, t. 8, p. 414–416.

Czerniatowicz, J. *Z wileńskich czasów Heleny Hleb-Koszańskiej*. Warszawa 1988 (Odbitka z *Rocznika Biblioteki Narodowej*, t. 20).

Członkowie Koła Wileńskiego Związku Bibliotekarzy Polskich w roku 1930, VUB, RS, f. 47–A427, l. 19.

Dary p. Heleny Romer-Ochenkowskiej do depozytu Towarzystwa Pomocy Naukowej im.

Wróblewskich z dn. 7 września 1935 r. dla Biblioteki im. Wróblewskich, LMAVB, RS, f. 75–138, l. 41.

Deklaracje członkowskie [Towarzystwo Przyjaciół Biblioteki im. Wróblewskich w Wilnie], LMAVB, RS, f. 75–15/6, l. 333–385.

Do kierownictwa Biblioteki Państwowej im. Wróblewskich w Wilnie [Spis darów H. Romer-Ochenkowskiej], Wilno, dn. 17 czerwca 1937 r., LMAVB, RS, f. 75–245.

Do Redakcji „Nauki Polskiej” w Warszawie, Pałac Staszycza [Pismo sekretarki H. Drège o stanie Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Wilnie], Wilno, dn. 22 marca 1937 r., LMAVB, RS, f. 75–24/4, l. 358.

Do Starostwa Grodzkiego [Dane o składzie osobowym Komitetu Towarzystwa Pomocy Naukowej im. Eustachego i Emilii Wróblewskich], LCVA, f. 53, ap. 23, b. 1515, l. 1, 4, 6, 8, 10, 11, 12, 27, 30, 31, 32.

Encyklopedia Ziemi Wileńskiej, t. 6: *Książka i prasa na Ziemi Wileńskiej, drukarnie, wydawnictwa, księgarnie, biblioteki, czasopisma XVI w. – 1945 r.*, opracował M. Jackiewicz. Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej, 2008.

Gołda, A. Helena Drège (1888–1956): przyczynek do dziejów bibliotekarsstwa dwudziestolecia międzywojennego. *O etosie książki: studia z dziejów bibliotek i kultury czytelniczej*, red. T. Wilson. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2017, p. 223–228.

Helena Hleb-Koszańska bibliotekarz i bibliograf: Materiały z Sesji Jubileuszowej w 100. rocznicę urodzin, Warszawa, 10 czerwca 2003, red. A. Konopka. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2003 (Prace Instytutu Bibliograficznego; Nr. 41).

Hleb-Koszańska, H. *Źródła sądów w rozprawie Michała Grabowskiego „O nowej literaturze francuskiej”*, Wilno 1929 (Biblioteka Prac Polonistycznych. Wydawnictwo Koła Polonistów Słuchaczy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie; Nr 2).

III Zjazd Bibliotekarzy Polskich. *Ateneum Wileńskie*, 1933, t. 8, p. 424–425.

Ilgiewicz, H. *Biblioteka Państwowa im. Eustachego i Emilii Wróblewskich w Wilnie (1912–1939) oraz towarzystwa ją popierające*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2015.

Kijas, A. *Polacy w Rosji od XVII wieku*

do 1917 roku: *Słownik biograficzny*, Poznań: Instytut Wydawniczy Pax, Wydawnictwo Poznańskie, 2000.

Kotwiczówna Maria (25.III.1897 Witebsk – 22.II.1978 Kraków), bibliotekarka, bibliograf. *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement*, pod red. I. Treichel. Warszawa: Wydawnictwo SBP, 1986, p. 105.

Księga kasowa Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki im. Wróblewskich, LCVA, f. 285, ap. 1, b. 14.

Lista członków Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Wilnie w latach 1934–1935, LMAVB, RS, f. 75 24/2, l. 53.

Lista członków Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Wilnie, Wilno, dn. 22 III 1937, LMAVB, RS, f. 75 24/2, l. 21–22.

Lista członków Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki im. Wróblewskich w Wilnie, LMAVB, RS, f. 75–21, l. 118–120.

Lista członków Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki im. Wróblewskich w Wilnie, LMAVB, RS, f. 75–15/6, l. 333–385.

Lista członków założycieli Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki im. Wróblewskich w Wilnie, LCVA, f. 285, ap. 1, b. 9, l. 3.

M. K. [Maria Kotwiczówna]. Kurs bibliotekarski w Wilnie. *Przegląd Biblioteczny*, 1927, t. 1, p. 179–180.

Odpis dyplomu szkoły Ecole des Hautes Sciences Sociales, wydany Helenie Romer-Ochenkowskiej 8 czerwca 1909 r., LMAVB, RS, f. 138–2212, l. 1.

Pięciolecie Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich (Zarys działalności). *Przegląd Biblioteczny*, 1928, t. 2, p. 90.

Pismo Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki im. Wróblewskich do Pana Starosty Grodzkiego w Wilnie, Wilno, dn. 12 marca 1937 r., LCVA, f. 53, ap. 23, b. 1591, l. 29.

Pismo Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki im. Wróblewskich do Starostwa Grodzkiego w Wilnie, Wilno, dn. 13 maja 1939 r., LMAVB, RS, f. 75–21, l. 80–82.

Posiedzenie Komitetu Pomocy Naukowej im. Wróblewskich w Wilnie dn. 19 stycznia 1937 r., LMAVB, RS, f. 75–22/2, l. 158.

Protokół 1-go Walnego Zgromadzenia Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Wilnie, które odbyło się w dn. 19 czerwca 1926 roku o godz. 6.30 wieczoru w Bibliotece Publicznej i Uniwersyteckiej w

Wilnie, LMAVB, RS, f. 75–146, l. 1–2.

Protokół 8-go posiedzenia Zarządu Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki im. Wróblewskich w Wilnie z dn. 21 października 1938 r., LCVA, f. 285, ap. 1, b. 12, l. 8.

Protokół 9-go posiedzenia Zarządu Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki im. Wróblewskich w Wilnie z dn. 27 lutego 1939 r., LCVA, f. 285, ap. 1, b. 12, l. 9.

Protokół posiedzenia Zarządu Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Wilnie z dn. 3.III.1938 r., LMAVB, RS, f. 75–24/1, l. 24.

Protokół V (XVI) posiedzenia Zarządu Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie w dn. 27 maja 1935 r., VUB, RS, f. 47–716, l. 37.

Protokół walnego zebrania członków Towarzystwa Przyjaciół Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej w Wilnie, odbytego dnia 11 maja 1931 r. w gmachu Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej, VUB, RS, f. 47–716, l. 33–34.

Protokół walnego zebrania członków Towarzystwa Przyjaciół Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej w Wilnie, odbytego dnia 27 maja 1935 r. w gmachu Uni-

wersyteckiej Biblioteki Publicznej, VUB, RS, f. 47–716, l. 36–37.

Protokół Walnego Zebrania Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki Publicznej Uniwersyteckiej, odbytego w lokalu Biblioteki Publicznej Uniwersyteckiej 6 marca 1926 r., VUB, RS, f. 47–716, l. 17–23.

Romer-Ochenkowska, H. Wojna – Karolinów – Ziemia Wileńska. Wspomnienia o I wojnie światowej, LMAVB, RS, f. 138–2199, l. 1–34.

Spis członków Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie, 1936, VUB, RS, f. 47–712/1.

Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie za rok 1924/1925, VUB, RS, f. 47–A308, l. 5.

Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie za rok 1925/1926, VUB, RS, f. 47–A309, l. 51–71.

Sprawozdanie z 5 lat działalności Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich pod przewodnictwem Dra Stefana Rygla, Wilno 1929, VUB, RS, f. 47–783/5, l. 1–4.

Sprawozdanie z 6 lat działalności Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich pod przewodnictwem Dra Stefana Rygla,

- Wilno 1930, VUB, RS, f. 47-31/8, l. 1-3.
- Sprawozdanie z działalności Zarządu Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki im. Wróblewskich w Wilnie za okres czasu od listopada 1936 r. do 31 grudnia 1937 r., LCVA, f. 285, ap. 1, b. 11, l. 4.
- Sprawozdanie Zarządu Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie za czas od 27.V.1935 do 26.VI. 1936, VUB, RS, f. 47-712/1, l. 27.
- Sprawozdanie Zarządu Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich przedłożone Dorocznemu Walnemu Zebraniu w dniu 15 stycznia 1931 roku, VUB, RS, f. 47-31/8, l. 4-6.
- Sprawozdanie Zarządu Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich przedłożone Dorocznemu Walnemu Zebraniu w dniu 21 stycznia 1932 r., VUB, RS, f. 47-31/8, l. 8-9.
- Statut Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Wilnie, LMAVB, RS, f. 75-147, l. 2-4.
- Statut Towarzystwa Pomocy Naukowej Imienia Eustachego i Emilii Wróblewskich, Wilno 1922, LCVA, f. 53, ap. 23, b. 1591, l. 2-4.
- Statut Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki im. Wróblewskich w Wilnie, LCVA, f. 53, ap. 23, b. 1591, l. 9-12.
- Towarzystwo Przyjaciół Biblioteki Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie do Pana Starosty Grodzkiego w Wilnie, Wilno, 23 kwietnia 1936 r., LCVA, f. 53, ap. 23, b. 2516, l. 3.
- Umowa podpisana pomiędzy Stefanem Dembym, działającym w imieniu Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego na mocy zlecenia Ministra WR i OP Pana Stanisława Grabskiego a Komitetem Towarzystwa Pomocy Naukowej im. Eustachego i Emilii Wróblewskich, istniejącego na mocy Statutu, zatwierdzonego przez Delegata Rządu dla Ziemi Wileńskiej w dn. 19-ym sierpnia 1922 roku, Wilno, dn. 1 lutego 1926 r., LMAVB, RS, f. 75, b. 22/2, l. 106-109.
- Uwagi do tablicy statystycznej zbiorów Biblioteki Państwowej im. Wróblewskich w Wilnie za rok 1937, LMAVB, RS, f. 75-13/4, l. 325.
- Vilniaus universitetas, tarnautojos [Marijos Kotvičaitės] asmens liudijimas, Vilnius, 1941 m. birželio 12 d., LCVA, f. R-856, ap. 2, b. 429, l. 1.
- Vilniaus universiteto rektorius M. Biržiška Marijai Kotvičaitėi (nuorašas Vilniaus Universiteto direktoriui), Vilnius, 1942 m. gegužės mėn. 5 d., l. 5.
- Vilniaus universiteto tarnautojos Marijos Kotvičaitės ankieta, 1940 m. gruodžio 3 d., LCVA, f. R-856, ap. 1, b. 86, l. 61-62.
- Wykaz członków Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Wilnie na dzień 1.III.1927 r., LMAVB, RS, f. 75-24/2, l. 95.